

לבנת הספיר

"וַיִּרְאוּ אֶת אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנַּת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטוֹהַר" (שמות כד י)¹

ספורנו על הפסוק

כמעשה לבנת הספיר: "עצם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם. כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עצם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ... **וכעצם השמים לטוהר:** וראו שזה העצם הוא נבדל מן החומר האנושי וטהור ממנו, כמו שעצם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל ..."²

אבן עזרא שמות פרק כד פסוק י

... ועוד, אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר "כמעשה? היה ראוי לומר "כמראה". והנכון, כי לְבַנַּת מגזרת לְבַנָּה, כמו חֶשְׁכַת מַיִם (תהילים יח, יב) מגזרת חֶשְׁכָּה (בראשית טו, יב). והנה לבנת הספיר, כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא (יחזקאל א, כו; י, א). וטעם "וכעצם השמים לטוהר" תחת לבנת הספיר, והוא הרקיע, שהוא כעין הקרח, שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל (שמות א, כב). והנה כתוב "ויראו את א-להי ישראל". ושם כתוב: "היא החיה אשר ראיתי תחת א-להי ישראל" (יחזקאל י, כ).³

רש"י על הפסוק

כמעשה לבנת הספיר: "היא הייתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים **וכעצם השמים לטוהר:** משנגאלו, היה אור וחדווה לפניו."⁴

ויקרא רבה כג ח - רשומה ברקיע

דרש רבי לוי בר סיסי בנהרדעא: "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר" – זו עד שלא נגאלו. אבל משנגאלו היכן היא דרכה של לבנה לינתן שם הייתה נתונה. אמר רבי ברכיה: "מעשה לבנת הספיר" אין כתיב כאן, אלא "כמעשה לבנת הספיר - היא וכל ארגלייא שלה ניתנה: היא והסל והמגרפה שלה."⁵

¹ כפשוטו של פסוק, לבנת הספיר ועצם השמים לטוהר, הם תיאורים משלימים הבאים לציין את ההדר והשגב של מחזה השכינה ומאליו מתבקש גם הקשר של המחזה הזה עם חזיון המרכבה ביחזקאל פרק א: "כמראה אבן ספיר דמות כסא". ואכן, בדרך זו, הלכו רבים וטובים. אבל אולי לבנת היא לבנה ומזכירה לנו גם משהו אחר? משהו פחות נעים שקשור בשעבוד מצרים?

² בדרך זו של פירוש פילוסופי אלגורי הלכו מפרשים רבים, בעיקר הפילוסופים חכמי ספרד. ראה מורה נבוכים לרמב"ם חלק ראשון פרק ה: "והוא אמרו, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ... והכוונה היא, שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה בזה העניין, היא השגה שכלית לא ראות עין, שאיננו יתברך נמצא שישגיגוהו העיניים". וראה גם פרק כח שם, חלק שני פרק כו וחלק שלישי פרק ד שם. וספר הכוזבי לריה"ל, מאמר ד אות ג: "וכן רומזים אל אש אוכלת בראש ההר אשר ראוה המון העם, ואל הצורה הרוחנית אשר ראוה האצילים, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, וקראו אותה א-להי ישראל". וראה גם תרגום אונקלוס לפסוק.

³ אבן עזרא של תורת הסוד, רואה בלבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר חזיון נשגב ומסתורי של ראיית השכינה, בדומה למחזה המרכבה של יחזקאל. וכך גם הביא הרמב"ן בפירושו והוסיף שם, כדרכו, גם פירוש "על דרך הפשט" ו"על דרך האמת", היא תורת הסוד בשיטת הרמב"ן. אבל דווקא אבן עזרא הבלשן, אשר טוען ש"לְבַנַּת", איננה מלשון צבע לבן (לובן), אלא מלשון לְבַנָּה, נותן לנו אפשרות של פירושים בנוגע למחלוקת רש"י והרמב"ן אימתית נאמרה פרשה זו, פרק כד פסוק א). כיוון אחר. ולגבי הצבע הלבן, ראה הוויכוח בין הפרשנים, רשב"ם, חזקוני ועוד, אם היה לבן, שחור או אפילו אדום. ראה במדבר רבה ב ז בצבעי השבטים שהיו באבני החושן: "... יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול".

⁴ רש"י הולך בדרכם של המדרשים שנראה בהמשך וגם אנו נלך בדרך זו. לא בהתגלות פילוסופית שכלית גבוהה מדובר כאן ולא במראות סוד ונסתר, אלא בהתגלות רגשית המשקפת את צערה של השכינה. את הקב"ה המזדהה עם סבלם של ישראל. וזאת, דווקא כאן, בפרשת משפטים בהקשר עם מתן תורה ומעמד הר סיני (לפי שיטת רש"י שאין מוקדם ומאוחר בתורה ופרק כד בסוף פרשת משפטים הוא חלק ממעמד הר סיני שבפרשת יתרו, ראה מחלוקת רש"י והרמב"ן אימתית נאמרה פרשה זו, פרק כד פסוק א). ראה איך רש"י מזכיר את המחזה של לבנת הספיר במעמד סיני, בדבריה הראשונה: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים - כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר: לפי שנגלה בים כגבור מלחמה, ונגלה כאן כזקן מלא רחמים, שנאמר (שמות כד י) ויראו את אלוהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, זו היתה לפניו בשעת השעבוד, וכעצם השמים, משנגאלו. הואיל ואני משתנה במראות, אל תאמרו שתי רשויות הן - אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים" (רש"י שמות פרק כ פסוק ב). המראה הכפול של הלבנה הכעורה של השעבוד מול עצם השמים לטוהר של הגאולה עשוי להטעות ולעורר שאלות. אל תטעו במראות.

⁵ ארגליא הם כלי עבודה (מיוונית). לא רק הלבנה נמצאת תחת כסא הכבוד, אלא גם הסל, המגרפה וכל הכלים המסמלים את השעבוד. ראה שמות רבה פרשה ה יד: "וגם את ישראל לא אשלח - אילו היה שם אותו ישראל הזקן, הייתי נותן הסל והמגרפה על כתפו". אילו יכל פרעה היה משעבד גם את יעקב אבינו, ישראל סבא. וראה גם תנחומא בהעלותך סימן יג: "ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך - מהו בפרך? בפה רך. פרעה נטל סל ומגרפה. ומי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים ולא היה עושה? מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו אותו היום בכל כחן, לפי שהיו בעלי כח וגיבורים. כיון שהחשיכה העמיד עליהם נוגשים. אמר להם: מנו את הלבנים. מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם: כזה אתם מעמידים לי בכל יום ויום". מה שנקרא היום

בר קפרא אמר: עד שלא נגאלו ישראל ממצרים כביכול הייתה רשומה ברקיע. משנגאלו עוד לא נראתה ברקיע. מאי טעמא? "וכעצם השמים לטוהר" – כשהם נקיים מעננים.⁶

מסכת סנהדרין דף קיא עמוד א - על דבר זה נענש משה

תניא, אמר רבי אלעזר ברבי יוסי: פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים. מצאתי זקן אחד, ואמר לי: בוא ואראך מה עשו אבותיי לאבותיך: מהם טבעו בים, מהם הרגו בחרב, מהם מעכו בבניין.⁷ ועל דבר זה נענש משה רבינו, שנאמר: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך". אמר לו הקב"ה: חבל על דאבדין ולא משתכחין.⁸

ספרי זוטא בהעלותך, פיסקא י לה - בכל צרתם לו צר - כל זמן שישראל בצרה

ואומר: "בכל צרתם לו צר" (ישעיה סג ט). אבל אין אתה יודע אם צר הוא לו ואם אינו צר לו.⁹ כשהוא אומר: "עמו אנכי בצרה" (תהלים צא טו) - הא ידעת שכל זמן שישראל בצרה אף הקב"ה כאילו עמה בצרה. וכן את מוצא בשעה שהיו ישראל משועבדין במצרים, לא נגלית שכינה על משה אלא מתוך הצער ומתוך הסנה. וכן הוא אומר: "ויראו את א-להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר" - זכר ללבנים שהיו בניו עושים במצרים. אמר להם: אתם הייתם משועבדים במצרים בלבנים של טיט ולפני יהו משועבדים בלבנים של ספיר.¹⁰

מנחות דף מג ע"ב - בין תכלת ללבן - הקשר למצוות ציצית

תניא, היה ר' מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר: "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר", וכתב: "כמראה אבן ספיר דמות כסא" (יחזקאל א כו). תניא, היה רבי מאיר אומר: גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת. משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר: הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר: הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהן עונשו מרובה? הוי אומר: זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא.¹¹

דוגמה אישית. דרך אגב, הצמד סל ומגרפה מופיע הרבה בש"ס בידיני טומאה וטהרה כצמד כלים שהולכים יחד. ראה משנה שקלים ב, חגיגה כ"א, זבחים צ"ב ועוד.

⁶ מדרש זה, שמקבילה שלו נמצאת בירושלמי סוכה פרק ד, הוא כנראה המקור של רש"י הנ"ל. לבנת הספיר ועצם השמים לטוהר אינם רצף והמשך, אלא ניגוד. לבנת הספיר - עד שנגאלו. עצם השמים לטוהר - משנגאלו. וזאת כפי שנראה להלן, לא רק באופן חד פעמי, בשעבוד מצרים, אלא לדורות, בכל צרה שלא תבוא על עם ישראל.

⁷ ראה תרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק בו אנו עוסקים (שמות כד י) שמביא את הסיפור הנורא על הנערה שהפילה ושקעו המצרים את עובריה בעשיית הלבנים!

⁸ ראה דברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות וכן דברינו [בין משה לאבות](#) בפרשת וארא. שוב ושוב אנחנו חוזרים למוטיב מרכזי של מנהיגותו של משה אשר מביט בצערם של ישראל ולא יכול להבליג. ועל הקשר של משה עם "לבנת הספיר", נראה עוד בהמשך.

⁹ בפסוק זה יש הבדל בין הכתיב לקרי. כתוב: לא צר וקוראים לו צר. וכבר נדרש הבדל זה במקומות רבים: "כשישראל עושין רצונו של הקב"ה בכל צרתם לו צר, וכשאינן עושין רצונו של מקום בכל צרתם לא צר" (אגדת בראשית (בובר) תהלים עב). אבל המדרש שלנו לא נדרש לעניין זה וממשיך בדרך אחרת.

¹⁰ הפסוקים בישיעיהו ובתהלים מרחיבים את ההזדהות של השכינה עם צערם של ישראל, מעבר לגלות מצרים - לכל הגלויות והשעבודים שעם ישראל עבר לאורך ההיסטוריה. וגם על הפסוק בתחילת תהלים קכט: "שיר המעלות, רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל", נאמר מדרשים דומים (אגדת בראשית פרק עב ועוד). הרחבה "מיידית" לגלות בבל מופיעה בירושלמי סוכה פרק ד הנ"ל וכן בתנחומא (בובר) פרשת בשלח סימן יא: "גדול היה שעבודה של בבל מן שעבודה של מצרים, במצרים כתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, ובבבל כתיב כמראה אבן ספיר וגו' (יחזקאל א כו) ... אמר להם הקב"ה בבבל הייתי עמכם, ובמצרים הייתי עמכם, הוי אתי מלבנון כלה". והפסוק מתהלים צא: "עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדה" מרחיב הזדהות זו בכיוון נוסף. לא רק צרת הכלל, אלא גם צרת היחיד. וכס הם דברי מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא יד (וכן הוא בספרי במדבר פיסקא פד ד"ה וינוסו משנאיך): "וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדים כביכול שכינה משתעבדת עמהם שנאמר: ויראו את א-להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכן הוא אומר: בכל צרתם לו צר. אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין? תלמוד לומר: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה".

¹¹ לבנת הספיר ועצם השמים לטוהר קשורים גם במצוות ציצית. לבנת הספיר, שמסמלת את הטיט של שעבוד מצרים, היא החוט הלבן שבציצית. עצם השמים לטוהר שמסמל את הגאולה, הוא חוט התכלת שבציצית. מה יותר חמור? מי שמבטל את התכלת, או מי שמבטל את הלבן? התשובה: מי שמבטל את הלבן, את הטיט. מי ששוכח את הכאב והסבל האנושי. יש לנו כאן גם דוגמה טובה כיצד הנמשל עולה על המשל. במשל, הטיט הוא דבר פשוט יותר וקל יותר להשגה ולכן מי שמבטל אותו עונשו חמור יותר. אבל בנמשל, ההיגיון קצת שונה, ההבדל הוא לא במאמץ ובקושי, אלא במשמעות ובמהות. התכלת אמנם חשובה ונאצלת יותר, היא

ספרי במדבר פיסקא קא - לוחות שניים - מעשה אדם

וכן מצינו שהספיר של לוחות של משה היה. שנאמר: "בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים" (דברים י א). ובמקום אחר הוא אומר: "והלוחות מעשה א-להים המה" (שמות לב טז). ואומר: "ויראו את א-להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר". מקיש מעשה למעשה. מה מעשה האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור כאן של ספיר.¹²

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: עוד בענין לבנת הספיר, ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק לב, הקושר את המחזה הזה עם חטא העגל, דרך "רגלי המלאכים" ודרך מחזה המרכבה של יחזקאל. ראה דבריו שם: "ויצר אותו בחרט. התיך הזהב בכור ועשאו דמות שור. למה? שהיו ישראל אומרים: כדמות שראינו ביום מתן תורה. וכבר כתוב: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י), מלמד שראו מלאכי השרת, וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל א יז). לפיכך שאלו דמות עגל. וכך עשה, יצקו במעבה האדמה כדמות שור. וכתוב וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו כ), מלמד שהיה דומה כדמות שור בשעה שאוכל עשב, שהוא מאוס בשעה שהוא אוכל העשב, ואעפ"כ וימירו את כבודם ב". לאן לוקח אותנו מדרש זה? לפירושים המיסטיים והפילוסופיים בהם פתחנו, או לאנושיות שבסבל ובאמונה בהם המשכנו וסיימנו?

¹² כסא הכבוד. אך מה נמצא תחת כסא הכבוד? לבנת הספיר שהיא סמל לשעבוד שהיה בטיט. בלי התכלת, חסרה לאדם ההשגה הא-להית והגבוהה. אך בלי הלבן - הטיט - חסרה לו ההשגה האנושית של היחס בין אדם לחברו ושל ראיית הסבל האנושי. ואיך מסתיימת פרשת ציצית? "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים". "הוצאתי" - התכלת. "מארץ מצרים" - הלבן. ובילקוט שמעוני פרשת עקב רמז תתנד הלשון ברורה עוד יותר: "אמר רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא: מתחת כסא הכבוד הראה לו הקב"ה למשה את המחצב. שנאמר: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכתוב ביה: והלוחות מעשה א-להים. ועליו נאמר: תמשילהו במעשי ידיך (תהלים ח). אמר לו הקב"ה: חצוב מכאן שני לוחות אבנים כראשונים. מה הראשונים ארכן ו' טפחים ורחבן ג' אף אלו כן. מה הראשונים של סנפירינן אף אלו. מה אלו נתנו בפומבי אף אלו נתנו בפומבי". בניגוד למדרשים רבים (ולפשוט הפסוקים) המדגישים את ההבדלים בין לוחות הראשונים לשניים ("פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים"), כאן אין הבדל. שניהם מושתתים על אותו בסיס. עכ"פ, כאשר משה בא לחצוב את האבן של הלוחות השניים עליהם יחקקו עשרת הדברות מחדש, מהיכן הוא לוקח את המחצב? מאותה לבנת הספיר שהייתה כל שנות השעבוד תחת כסא הכבוד. הלוחות השניים שהם מעשה אדם, נלקחים מלבנת הספיר המסמלת את השעבוד והסבל האנושי. ומי לוקח אותם? משה. אותו משה שכאשר ראה את סבל ישראל לא היה יכול להבליג ואמר "והצל לא הצלת את עמך". אותו משה שראה את לבנת הספיר והבין את מלוא משמעותה.